

רצח גדליהו בן אחיקם לתלמידי חטיבת הביניים

למורה: אנו לומדים על פרשת גדליהו בן אחיקם, ועל הרצח, בשני מקורות בתנ"ך: במלכים ב, כה כב-כו. ובירמיהו פרקים מ-מג. בירמיהו התיאור מפורט ומלא יותר.

שאלות:

- * באיזו תקופה פעל גדליהו בן אחיקם?
- * מיהו גדליהו בן אחיקם ומה היה תפקידו?
- * מי רצח את גדליהו בן אחיקם ומדוע?
- * מה היו תוצאות הרצח?
- * מדוע נקבע יום צום לדורות בעקבות רצח גדליהו בן אחיקם? ומהי משמעות הרצח לדורנו?
- * מהו הקשר בין רצח גדליהו בן אחיקם ובין רצח רבין?

הרקע:

חורבן בית המקדש הראשון הביא איתו חורבן וגלות רוב תושבי יהודה:

"בשנה התשעית לצדקיהו מלך יהודה בחדש העשירי בא נבוכדנאצר מלך בבל וכל חילו אל ירושלם ויצרו עליה: בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר:" (ירמיהו לט, אב)

לאחר חורבן בית המקדש הראשון, הופקד גדליהו בן אחיקם על ידי נבוכדנאמר מלך בבל, להיות אחראי על שארית תושבי יהודה אשר נשאר בארץ לאחר הגלות. גדליהו ישב ב מצפה – אשר מצפון לירושלים, וסביבו נשארה שארית הפליטה מאנשי יהודה אשר הוגלו וכך מתואר בירמיהו פרק מ:

"וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם כי הפקיד מלך בבל את גדליהו בן אחיקם בארץ וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה: ויבאו אל גדליה המצפתה וישמעאל בן נתניהו ויוחנן ויונתן בני קרח... (ח-ז)

וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום ואשר בכל הארצות שמעו כי נתן מלך בבל שארית ליהודה וכי הפקיד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן שפן: וישבו כל היהודים מכל המקומות אשר נדחו שם ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המצפתה... (יא-יב)

גדליהו בן אחיקם נרצח בידי ישמעאל בן נתניה. לא מצויינת במפורש בכתובים סיבת הרצח, וייתכן שיש להסבירו מתוך כך שהיה ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה, ורצה לזכות בממשל תחת גדליה.

"וַיְהִי בַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמַעֵאל בֶּן נַתְנִיָּה בֶן אֱלִישַׁמַּע מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וְרַבִּי הַמֶּלֶךְ וַעֲשָׂרָה אַנְשִׁים אֹתוֹ אֶל גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם הַמְּצַפְתָּה וַיֹּאכְלוּ שֶׁם לֶחֶם יַחְדָּו בַּמְּצַפָּה: וַיִּקָּם יִשְׁמַעֵאל בֶּן נַתְנִיָּה וַעֲשָׂרַת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ וַיְכּוּ אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם בֶּן שָׁפָן בַּחֶרֶב וַיָּמָת אֹתוֹ אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל בְּאַרְצָ: (ירמיהו מא 2-1)

הרצח של נתניה בן אלישמע חמור ביותר, לא רק מתוך כך שהוא רצח אדם ומנהיג, אלא מתוך כך שעשה זאת בעורמה. גם בתורה מקרה זה של רצח בעורמה, נחשב חמור במיוחד:

"מכה איש ומת מות יומת: ואשר לא צדה והא-לוהים אנה לידו, ושמתו לך מקום אשר ינוס שמה: וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה - מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כא, יב-יד)

לאחר הרצח, מעט היהודים שעוד נשארו ביהודה, ביקשו לרדת למצרים להסתתר מתוך פחד תגובת הבבליים לרצח גדליה, הם מבקשים מירמיהו לשאול את ה' מה עליהם לעשות, אך למרות נבואת ה' אשר דרשה מהם להשאר בארץ ולא לרדת למצרים, הם יורדים למצרים. בעקבות כך התמעט עוד יותר, היישוב היהודי ביהודה, שהיה מועט עוד קודם לכן.

וַיִּקַּח יוֹחָנָן בֶּן קֶרַח וְכָל שְׂרֵי הַחַיִּלִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶת כָּל שְׂאֵרֵי הָעָם אֲשֶׁר הִשְׁיֵב מֵאֵת יִשְׁמַעֵאל בֶּן נַתְנִיָּה מִן הַמְּצַפָּה אַחֵר הִכָּה אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם גְּבָרִים אַנְשֵׁי הַמְּלַחְמָה וְנָשִׁים וְטַף וְסָרְסִים אֲשֶׁר הִשְׁיֵב מִגְּבֻעוֹן: וַיֵּלְכוּ וַיֵּשְׁבוּ בְּגֵרֹת (כמוהם) כְּמָהֶם אֲשֶׁר אָצֵל בֵּית לָחֶם לָלֶכֶת לְבוֹא מִצְרַיִם מִפְּנֵי הַכַּשְׂדִּים כִּי יֵרָאוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי הִכָּה יִשְׁמַעֵאל בֶּן נַתְנִיָּה אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל בְּאַרְצָ: (ירמיהו מא, טז-יח)

ביום ג בתשרי [החודש השביעי], נקבע צום לזכר רצח גדליהו. צום זה נרמז בדברי זכריה בין שאר הצומות שהיו נהוגים לזכר החורבן:

וַיְהִי דְבַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: אָמַר אֵל כָּל עַם הָאָרֶץ וְאֵל הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי צַמְתֶּם וְסָפוּד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שִׁבְעִים שָׁנָה הַצּוֹם צַמְתֵּנִי אֲנִי: (זכריה ז, ד-ה)

צום גדליה נשאר בתולדות ישראל סמל למלחמת אחים, ליריבות בתוך העם, אשר הביאה לחורבן נוסף, לצער ולמצוקה דוקא בדור בו נזקק עם ישראל לחיבור, למציאת כוחות לצמיחה לשיבה ולתשובה.

בדפים הבאים:

- * תעודת זהות של גדליה (אפשר לתת לתלמידים לאסוף בעצמם את המידע הזה אודותיו וכן אודות ישמעאל ולנסות להבין את המניעים של ישמעאל)
- * דבריו של הרב שרלו על הקשר בין רצח גדליה ורצח יצחק רבין.
- * תמימותו של גדליה.

המלצות:

כדאי לעסוק בשאלות כגון: מה דומה ומה שונה בין רצח גדליה ורצח רבין? מה עלינו ללמוד מכך? בזמנו עלה רעיון לציין את יום רצח רבין בצום גדליה – הביעו דעות בעד ונגד הרעיון (ניתן לחפש על כך חומרים באינטרנט).

להרחבה- מיהו גדליהו בן אחיקם?

במל"ב כה, כב, אנו שומעים על אביו ועל סבו של גדליהו:
"וְהָעָם הַנִּשְׁאָר בְּאַרְץ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִשְׁאִיר נְבוּכַדְנֶאֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיִּפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם בֶּן שָׁפָן"

על אבותיו של שפן, סבו של גדליהו, אנו שומעים במל"ב כב, ג.
"וַיְהִי בְשִׁמְנֵה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמֶלֶךְ יִאֲשִׁיָּהוּ שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת שָׁפָן בֶּן אֶצְלָיָהוּ בֶן מְשֻׁלָּם הַסֹּפֵר בֵּית ה' לֵאמֹר"

סבו של גדליהו – שפן הסופר - ידוע מסיפור מציאת ספר התורה בבית המקדש בימי יאשיהו. לפי המסופר במל"ב כב, יא-יב. שפן היה סופר המלך שהביא את ספר התורה אל המלך. לאחר שברוך בן נריה, סופרו של ירמיהו, קרא את דברי ירמיהו במגילה, מיכיהו בן גמריהו בן שפן שמע את הדברים - והעבירם הלאה אל שרי המלך: "וַיִּשְׁמַע מִכְיָהוּ בֶן גַּמְרִיָּהוּ בֶן שָׁפָן אֶת כָּל דְּבָרֵי ה' מֵעַל הַסֹּפֵר: וַיֵּרֶד בֵּית הַמֶּלֶךְ עַל לִשְׁכַּת הַסֹּפֵר וְהֵנִיחַ שָׁם כָּל הַשָּׂרִים יוֹשְׁבִים..." (ירמיה לו, יא-יב)

כשהמגילה הגיעה לידי המלך יהויקים (בנו של יאשיהו), הוא ביקש לשרוף אותה, וגמריהו ושרים נוספים ניסו למנוע זאת – "וְגַם אֶלְנָתָן וְדַלְיָהוּ וְגַמְרִיָּהוּ הִפְגְּעוּ בַּמֶּלֶךְ לְבַלְתִּי שָׂרֹף אֶת הַמַּגִּלָּה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם:" (ירמיה לו, כה)

אחיקם בן שפן (אביו של גדליהו) הציל את ירמיהו מידי העם כשביקש ממנו להוציאו להורג בטענה שאין הוא נביא המדבר בשם ה' – "אֶךָ יְדֹ אַחִיקָם בֶּן שָׁפָן הִיָּתָה אֶת יְרֵמְיָהוּ לְבַלְתִּי תַתּוּ אֹתוֹ בְּיַד הָעָם לְהַמִּיתוֹ:" (ירמיה כ, כד).

למשפחת שפן היה מעמד גבוה בבית המלוכה, והם היו מתומכיו של הנביא ירמיהו. הם חשבו כמוהו שיש להיכנע לבבל ולא למרוד בה.

להרחבה- בין רצח גדליהו בן אחיקם- לרצח יצחק רבין

לאחר רצח יצחק רבין ב"ב בחשון תשנ"ו, נקשר יום צום גדליהו עם רצח רבין. הן רצח מנהיג יהודי על ידי יהודי מתוך העם, והן מחלוקת פנימית אשר איימה לפלג את העם, קשרו בין שני אירועים אלו. ביום זה נשמעת קריאה לחזרה בתשובה, למציאת המאחד על פני המחלוקת, ועל נסיון לחיות בשלום וללא אלימות בין חלקי העם, גם כאשר חולקים בסוגיות מהותיות.

להלן דברים שכתב הרב יובל שרלו:

הרב יובל שרלו:

רצח גדליהו בן אחיקם הוא שמוטט למעשה את התקווה שנותרה לאחר חורבן הבית הראשון. חורבן המרכז הרוחני החשוב, קשה ככל שיהיה, עדיין הותיר מקום לתקווה: לקיומה של אוטונומיה קטנה בארץ, לחידושה של הברית הפנים-ישראלית, ואולי אפילו לכינון מחדש של בית המקדש. הרצח הפנימי הרס את כל אלה, והוא שהביא בסופו של דבר להתפוררות הישוב כולו, לבריחה למצרים ולארצות אחרות, ולהותרת ארץ ישראל כשממה.

צום גדליהו הוא אפוא יום תזכורת לכל אלה. הצום נועד להוציא אותנו מהמסגרת היום יומית בה אנו נלחמים בחירוף נפש על עמדותינו, וסבורים כי קיומו של העולם מותנה בכך שהעמדות שבהן אנו מאמינים תתקבלנה כולן. הוצאה זו נועדה כדי להזכיר לנו שיש משהו חשוב יותר מכל אלה, והוא עצם הקיום המשותף. כל כך הרבה פעמים למדנו בהיסטוריה היהודית כי הקנאות וההליכה עד הסוף הם מקור החורבן, ואף על פי כן אנו נזקקים בכל שנה לניעור מחדש שיטמיע בנו את ההכרה הזו.

לא ניתן למנוע רצח פוליטי על ידי שימוש בכוחות החוק והמשפט בלבד. את זה למדנו גם בהיסטוריה המצומצמת של מדינת ישראל. מדובר במערכה כוללת של תרבות חיים ודיבור, של הכרה עמוקה באמת המצויה גם בעמדות האחרות, של כללי ניהול דיון וויכוח, של הימנעות משימוש בכוח השלטון למעשי שחיתות ואטימות, ושליטה מוחלטת של שימוש באלימות. כל אלה הם חלק בלתי נפרד מתרבות קיום. מקומות רבים המדברים בשבחה של אהבת ישראל וחשיבות אחדות האומה אך לא מכירים בתנאים הנדרשים כדי לקיימם, ובכך שמדובר גם בשפת הויתור וההקשבה - אינם עומדים למעשה על התוך הפנימי המיוחד של הנדרש לאחדות זו. כל זה מחייב הכרעה עמוקה מאוד של כל אחד מאתנו.

קיומו של צום גדליהו משתלב היטב דווקא בין ראש השנה ויום הכיפורים. האתוס הבסיסי של ימים אלה הוא הצורך הכפול בשיקום ותשובה: תשובה בעניינים שבין אדם לאלוהיו ותשובה בעניינים שבין אדם לחבירו. צום גדליהו עומד כתמרור חד וכואב המלמד מה טיבה של חברה שאינה פונה לשמוע את כל הקולות שבתוכה, ולהכיל את האנשים כולם - לא רק את אלה הנשמעים בוויכוחים הגדולים אלא גם את אלה שבשולי הדרכים; חברה שלא יודעת להתווכח; חברה שאינה מכירה בלגיטימיות של ה"אחר" שבתוכה ועוד ועוד. נביאי ישראל הדגישו כל כך הרבה פעמים את החשיבות העליונה של היחסים שבין אדם לחבירו כתשתית כל הקיום, והם שצריכים להיות לנו מורי דרך בשעה הזו.

צומות לא נועדו לחפירה ארכיאולוגית בעבר ההיסטורי. הם נועדו כדי להרכיב את האירוע ההיסטורי על עינינו בשעה שאנו מתבוננים אל אתגרי ההווה. נורות האזעקה שהודלקו ברצח גדליהו מהבהבות גם היום, בעומדנו לקראת הכרעות קשות ביותר העומדות לפתחנו. המודעות שלנו לכך שהמאבק הבלתי מתפשר על עמדותינו בנושאים החשובים הנראים לנו כחשובים ביותר, עלול למוטט את הקרקע כולה תחת רגלינו, ולהביא לחורבן, הוא הלקח היותר חשוב מרצח גדליהו, והוא כל כך אקטואלי.

להרחבה- גדליה בן אחיקם מזהר בדבר הרצח, אך אינו מקבל את ההזרה

יוחנן בן קרח מזהיר את גדליהו בן אחיקם בדבר כוונתו של ישמעאל לרצוח אותו נפש. גדליה מסרב לשמוע את הדברים, ולחשוב רע על ישמעאל, ומקבל את פני ישמעאל ללא חשש.

"וְיוֹחָנָן בֶּן קֶרַח וְכָל שָׂרֵי הַחַיִּלִּים אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה בָּאוּ אֶל גְּדַלְיָהוּ הַמְצַפֶּתָה: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִידֹעַ תִּדְעַ כִּי בְעֵלִיס מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן שָׁלַח אֶת יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה לְהַכְתֹּךְ נַפְשׁ וְלֹא הָאֲמִין לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם: וַיּוֹחָנָן בֶּן קֶרַח אָמַר אֶל גְּדַלְיָהוּ בְּסִתֵּר בַּמְצִפָּה לֵאמֹר אֲלֶכָה נָא וְאֶכָּה אֶת יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה וְאִישׁ לֹא יֵדַע לְמָה יִכְפֹּה נַפְשׁ וְנִפְצוּ כָּל יְהוּדָה הַנִּקְבָּצִים אֵלָיךְ וְאַבְדָּה שְׂאֵרֵי יְהוּדָה וַיֹּאמֶר גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם אֶל יוֹחָנָן בֶּן קֶרַח אַל תַּעֲשֶׂה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה כִּי שָׁקֵר אַתָּה דֹּבֵר אֶל יִשְׁמָעֵאל".
(ירמיהו מ, יג-יז)

חז"ל לומדים מפרשיה זו, שאמנם יש להקפיד מאד לא לקבל 'לשון הרע', אך באותה המידה יש לדעת מתי יש לשמוע את הדברים, לחקור ולברר.